

ОДНОС КТИТОРА И ИГУМАНА
ПРЕМА ХИЛАНДАРСКОМ И СТУДЕНИЧКОМ
ТИПИКУ СВЕТОГ САВЕ

РАДОМИР ПОПОВИЋ

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет
Мије Ковачевића 116, Београд, Србија
radomir.popovic@live.com

САЖЕТАК: Српски манастири посвећени Пресветој Богородици – Хиландар и Студеница, унутрашњи – духовни – живот регулишу према ктиторским типцима, чији је аутор Свети Сава, који је био монах у оба манастира. Према типцима, ктитори су стекли ктиторска права у односу на своје *кѿишѿорије*, и они су били у посебном положају у односу према игуманима који руководе манастирима. У раду је објашњен однос између ктитора и настојатеља манастира, односно игумана према манастирским типцима, с посебним освртом на особености српске државе и Цркве. Поред Хиландарског и Студеничког типика, у средњовековној српској држави и њеном правном поретку Душанов законик итекако води рачуна о надлежностима настојатеља, односно игумана манастира и њихових ктитора. Објашњено је да је поводом оснивања новог манастира и поводом његовог уређења, црквено предање веома експлицитно и децидно поштовано. Методологија овог рада заснива се на проучавању и анализирању историјских извора, а затим се резултати компаративно износе и потврђују.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Душанов законик, манастири, Свети Сава, Студеница, типик, Хиландар

Манастири Хиландар и Студеница су ктиторски манастири и свој унутрашњи духовни живот регулишу према ктиторским типцима. Сем тога, оба манастира посвећена су Пресветој Богородици (празницима Успењу и Ваведуњу). Писац оба типика је једна личност – Свети Сава, који је био монах у оба манастира и добро је знао прилике и могући поредак у њима. Свети Сава је приликом писања својих типика за узор имао типик манастира Богородице Евергетиде у Константинограду. Он је тај типик само прилагодио условима манастира Хиландара и Студенице.

Добро је познато да у случају Хиландара и Студенице оснивачи, односно ктитори Свети Симеон, Свети Сава и краљ Стефан Првовенчани у типичима фигурирају као ктитори који су стекли ктиторска права у односу на своје *кѣишијорије*. Како је реч о општежитељним – киновијским – манастирима у којима посебно место заузима настојатељ или игуман манастира, то су односи ктитор–игуман, или наследни ктитор–игуман, у посебном међусобном односу који је у типичу прецизно регулисан и одређен. У томе се заправо најсуптилније види, односно, прелама однос световна–духовна власт, уопште. Срећна је околност да су ктитори ових манастира били, или су постали, монаси као бивши владари, тако да се не може говорити о сукобу световна–духовна власт, односно ктитор–игуман. Оваква тенденција остаће на снази све време у средњовековној Србији с неким мањим изузецима.

ОДНОС КТИТОР–ИГУМАН У ДЕЛИМА СВЕТОГ САВЕ

Ктитор манастира Студеница је велики жупан Стефан Немања. Манастир није одмах добио свој типик. Типик је настао после смрти ктитора (1199. године). Овде се мора имати у виду чињеница да је ктиторство у манастиру Студеница наследно, преноси се на Немањине наследнике на великожупанском, односно краљевском престолу. О томе се јасно каже: „Јер ти си ктитор овом, као што ти и раније писмено предадох у твојој владавини (храм) Пресвете Богородице Добротворке у Студеници ни са ким у заједници, само теби и семену твоме после тебе” [*Списи свейшога Саве и Штевана Првовенчанога* 1939: 193]. То је јасно констатовано у самом типичу. „Игуман је одликован од благоверног и христољубивога краља, блаженога оца нашег и ктитора господина Симеона да је у броју игуманских манастира. И овај игуман је виши од своју игумана и да се назива први” [Студенички типик, 1986: 92 (гл. 13)].

Дакле, то што је Студеница у „броју игуманских манастира”, и да је њен игуман „виши од свију” и први, узаконио је сам ктитор, Свети Симеон. Даље, у Студеничком типичу важно место заузима одредба о томе како се бира нови игуман. Представници манастира одлазе „к самодржавном господину све српске земље, и да му молбу шаљу да дође у овај манастир”. Краљ, односно владар, узима учешће у избору игумана. Ова одредба темељи се на наследном ктиторству, јер ктитор учествује у избору и постављању новог игумана у својој *кѣишијорији*. Дакле, краљ, надлежни епископ и игумани краљевских манастира долазе у Студеницу, улазе у храм и врше избор „преподобног мужа”. После Свете Литургије епископ новоизабраном игуману даје јеванђеље, а „државни господин све српске земље узима га за руку од светих двери и приводи га Пресветој”, затим му даје жезал и уводи у игумански сто, затим га целива прво владар [Студенички типик, 1986: 93 (гл. 13); Троицки 1935: 109]. У типичу се затим недвосмислено каже да сам „владар игумана поставља и господина и ктитора уместо себе, да буде осветитељ и чувар овога светога манастира” [Студенички типик, 1986: 93 (гл. 13); Троицки 1935: 109–110]. Владар је нека врста

сталног „заменика” ктитора манастира Студеница, односно Св. Симеона.¹ На самом крају поглавља о избору игумана каже се да у манастиру Студеница „нема нико власти, ни епископ, ни ко други”. Овим је духовна самосталност манастира потпуно дефинисана и обезбеђена. Манастиром суверено управља игуман.

У манастиру Хиландару, када је реч о игуману, прописи типика су слични оном што је речено у Студеничком типику. Формулација о игуману је скоро потпуно иста. Манастир Хиландар је „одликован од благоверних царева да је у броју игуманских манастира као и други царски игумански манастири”, а ту се мисли на манастире на Светој Гори. Манастири се, како се даље у типику каже, „знаменују од цара” [Хиландарски типик, 1986: 63 (гл. 13)]. Из практичних разлога, Свети Сава је, да игумани не иду у Константинград „ради назнаменовања, већ узех од њих штап, да је у манастиру место назнаменовања царског” [Хиландарски типик, 1986: 63 (гл. 13); Теодосије Хиландарац 1860: 121; Живојиновић 1998а: 74]. Свети Сава је у пролеће 1199. године боравио у Константинграду код цара Алексија III који му је издао златни сигилиј којим је Хиландар постао „царски манастир, јер ктитор манастира и његов заштитник је сам цар [Теодосије Хиландарац 1860: 51–52; Живојиновић 1998а: 69].

С друге стране, Симеонова *Хиландарска повеља*, датирана у другу половину 1198. године, уствари је ктиторска повеља. Он је ктитор јер се у повељи каже, „потрудих старост своју, уз помоћ сина ми великог жупана Стефана. удостоји ме Владика мој да му будем ктитор” [Свети Сава 1986: II, 32]. Ктитор манастира Хиландара је и велики жупан Стефан Првовенчани. За манастир издаје повељу 1200. или 1201. године. Следује свог оца Св. Симеона који је „потрудио своју старост и мене, макар и недостојна да се наречем син његов, подижући ме да обновим свето место”, манастир Хиландар [*Сјиси свейога Саве и Сїевана Првовенчанога*, 1939: 166]. У *Житију Прејодобног Симеона*, Стефан Првовенчани доноси писмо које му је отац упутио из Хиландара: „Не облени се, но се пожуре свом снагом својом да га подигнеш, да се сазида храм Пресвете у мој спомен у овој земљи, и опет после мене (да буде) теби и деци твојој и унуцима, у род наш до века. Јер си ти ктитор овоме као што ти и раније писмено предадох у твојој владавини (храм) Пресвете Богородице Добротворке у Студеници, ни с ким у заједници, само теби и семену твоме после тебе” [*Сјиси свейога Саве и Сїевана Првовенчанога*, 1939: 193; Живојиновић 1998б: 1, 61]. Овде је недвосмислено реч о наследном ктиторству у владарској породици која се преноси на потомство [Марковић 1925: 100–124; Милаш 1888: 344]. Стефан Првовенчани благодари своме оцу што га је удостојио да буде „с њим ктитор и служител” манастира Хиландара [Новаковић 1912: 385; Марковић 1925: 102; Милаш 1888: 346–347].

Друго важно питање јесте, која права у својој *кѣишторији* стиче сам ктитор, која су његова овлашћења и у чему се она конкретно састоје, а да с друге стране не буде повређено предањско, канонско устројство и

¹ То је „акт инвеституре”, како каже М. Петровић [Петровић 1986: 85].

духовни поредак у манастиру? Која су права ктитора на релацији ктитор–игуман? Да ли је ктитор, евентауално, могао сâм себе поставити за игумана своје *кѡиѡѡорије*, односно задужбине, или, да ли је имао право да постави, или пак само да предложи личност која би могла бити игуман? Одговори на ова питања јасни су и недвосмислени у канонско-правном наслеђу Цркве. Ктитор има право да надлежном епископу предложи кандидата за игумана. Епископ је тај који проверава предложеног кандидата и поставља га као свог клирика [Милаш 1888: 346–347; Милаш 1902: 721]. Манастир има своју унутрашњу духовну слободу и независност коју потврђују оба типика. Манастир Хиландар је слободан „од свих”, како се каже, „ту власти, и од прота и од других манастира, и од особних владика. И да није ни под чијим правима, ни царским, ни црквеним, ни другим нечијим” [*Сѡиси свейѡѡа Саве*, 1928: 72; Свети Сава 1986: II, 62]. Унутрашњи манастирски духовни поредак је под игуманом и под Пресветом Богородицом, као и „молитвама преблаженог и светог оца”, односно Преподобног Симеона као ктитора. Унутрашња духовна слобода манастира Хиландара посебно се огледа приликом избора и постављења игумана. Хиландар је „одликован од благоверних царева да је у броју игуманских манастира као и други царски игумански манастири. А други се знаменују од цара” [*Сѡиси свейѡѡа Саве*, 1928: 76; Свети Сава 1986: II, 63]. Из економских и разлога практичне природе, Свети Сава је из Цариграда од цара у манастир донео жезал, односно штап, „да је у манастиру место назнаменовања царског” [Петровић 1986: 97]². У избору и постављању игумана у Хиландару учествује манастирски иконом, еклисијарх и 10 или 12 монаха „који су најстарији, и нека уђу у цркву и нека примисле себи игумана” [Хиландарски типик, 1986: 63 (гл. 13)]. Изабраном настојатељу предају манастирски Устав или типик и игумански штап, а потом га уводе у игумански сто.

Послушање или одговорност игумана је велика у општежићу. На првом месту је његово старање о духовном животу све братије. Зато се при избору игумана води рачуна да нови игуман буде искусни духовник. Приликом избора игумана не треба гледати на род, порекло, старост, новац, имање, већ „нека се изабере игуман само од њих, па макар се он тек постригао, макар био неписмен и од оних који су ван цркве приведени” [Хиландарски типик, 1986: 75 (гл. 19)].

У ктиторска права спада обавеза манастира да се моли за своје ктиторе. Тако у 35. глави Студеничког типика налазимо детаљне одредбе о томе. На дан упокојења Преподобног Симеона 13/26. фебруара обављан је годишњи помен ктитору у манастиру Студеници. Тога дана у манастир је долазио владар све земље и остали игумани. Панихида је вршена „светло и са свеноћним бденијем, светло и са појањем и свећама, и у вашем јелу и пићу”. „Уз то подајте хлеб и вино на врата, ко се намери у тај дан” [Студенички типик, 1986: 111 (гл. 35)]. Управо је ктиторско право на помен

² Српски владар чини у Студеници нешто што приликом избора игумана чини византијски цар у Цариграду [Петровић 1986: 97].

био један од главних мотива задужбинарства у средњем веку. [Тарановски 2002: 98–99, Поповић 2007: 145–154.] Када је реч о оснивању новог манастира и његовом уређењу, црквено предање веома је експлицитно и децидно. Тако, прво правило Прво-другог сабора 861. године у храму Светих Апостола у Цариграду јасно каже, уствари понавља, да нико не може основати нови манастир „без знања и воље епископа” (ἄνευ τῆς Ἐπισκόπου γνώμης καὶ βουλῆς) [*Правила Святих...* 2000: 791; Матија Властар 2013: 291–292]. Пошто је реч о општежителним манастирима подразумева се да манастир има непокретну имовину коју ктитор обезбеђује за живот монаха и потребе манастира. Црквени канони и о томе воде рачуна. У истом канону каже се да је обавезно састављање пописа све манастирске имовине (βρεβίω εὐκαταγραφῆσθαι) који се као такав чува у архиви самог епископа (τοῖς Ἐπισκόποις ἀρχεῖοις) [*Правила Святих...* 2000: 791; Милаш 1896: 269; *Свештени канони цркве* 2005: 398–399; Матија Властар 2013: 291–292]. Све то упућује на јасан закључак да су манастири интегрални део свеукупног црквеног живота и организације о којој се брине и стара епископ у свим инстанцама. Теодор Валсамон даје прилично опширно тумачење овог правила које је настало у постиконоборачком периоду. Наиме, познато је да су иконоборци између осталог прогнали монахе и нанели велике штете самим манастирима у имовинском смислу речи. Зато је овај Сабор патријарха Фотија (861) уствари на неки начин обнова и васпостављање монаштва и нарушеног поретка у манастирима. Ово правило закључује да ни епископ нема право на манастир, као на сопственост „већ му се дозвољава да има само епископска права у њему”, а то значи да поставља игумана, односно потврђује његов избор, даље, његово име помиње се у манастиру на богослужењима, стара се о манастирској управи и води рачуна о духовним преступима монаха [*Правила Святих...* 2000: 794]. Исто правило, односно канон је значајан јер сублимира црквену праксу по којој оснивач манастира, односно ктитор, није имао право без знања епископа самог себе, или уместо себе, да постави за игумана (παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου, εαυτὸν ἠγοούμενος ἢ ἀθέαυτου) [*Правила Святих...* 2000: 791].

У случају манастира Хиландара као „царског манастира” чији је ктитор постао и источноромејски цар Алексије III Анђео (1199) царско учешће у избору и постављању игумана огледало се у поседовању царског жезла или штапа који је чуван у манастиру [Живојиновић 1998а: 34].

Шта је значило присуство царског жезла или штапа у манастиру Хиландару? Где су корени такве праксе? Жезал је симбол царске власти. Света Гора је од почетка била под заштитом или патронатом источноромејских царева и корени светогорског монаштва везују се за манастир Студион у Цариграду. Први сигилион (печатна повеља) за монахе на Атосу издао је цар Василије (867–886) у јуну 883. године и то за манастир Коловоу [Папахрисанту 2003: 97; Максимовић 1998: 21]. Око стотину година касније захваљујући личном пријатељству Светог Атанасија Атонског (†1004) и цара Никифора Фоке, основана је „царска лавра”, односно Велика Лавра (963)³ [Папахри-

³ Папахрисанту истиче да је Велика Лавра постала од 964. године „света лавра нашег благочестивог царства” [Папахрисанту 2003: 157, напомена 182].

санту 2003: 157] која је добила свој први Типик 970/71. године по узору на Студитски типик из 799. године [Максимовић 1998: 24; Ангелопулос 1997: 31]. Одмах затим уследио је типик цара Јована Цимискија (972). По одредбама овог типика, прота на Светој Гори потврђивао је источноромејски цар који му је предавао жезал ($\rho\alpha\beta\delta\omicron\varsigma$), док је епископ новог игумана потврђивао црквеном потврдом – печатом ($\sigma\phi\rho\alpha\gamma\iota\delta\alpha$) [Папахрисанту 2003: 234, напомена 137]. Према томе, пракса која је уведена у манастир Хиландар прописима Хиландарског типика из 1200/1. године, није ништа друго већ само следовање нечему што већ одавно постоји на Светој Гори. Монах Теодосије каже „даде му цар својом руком жезал, и заповеди да се овај чува у цркви...” [Теодосије Хиландарац 1860: 52]. С правом је за манастир Хиландар констатовао да „изгледа да је у питању био некада царски манастир” [Теодосије Хиландарац 1860: 46–47, 52; Живојиновић 1998б: 57]. У случају манастира Хиландара срећна је околност што су његови оснивачи и ктитори монаси Симеон и Сава, што је Свети Сава аутор Хиландарског типика добро знао праксу и духовно наслеђе које је затекао и на Светој Гори и у Цариграду, и што је на основу тих узора устројио и Хиландарски и Студенички типик.

Цар, односно владар у Византији третира се као „Божији слуга и осветник ономе који зло чини” (Рим 13, 4). Он се третира као заштитник Цркве и њен бранитељ [Петровић 1993: 78]. У својству „помазаника Господњег” и помагача Цркве, владар, био он цар као у Византији, или краљ у Србији, ужива поверење Цркве и њену наклоност која је Цркви добро дошла када је реч о ширењу или учвршћивању православне вере, или пак у временима сузбијања јереси или раскола који су потресали Цркву изнутра [Петровић 1993: 81].

Што се тиче одомаћене и устаљене праксе која је нашла место и у ктиторским типцима, да владар као ктитор новоизабраном игуману уручује жезал, она има корене у источноромејском царству. Наиме, новоизабраном патријарху у Константинограду цар је свечано предавао жезал, и говорио: „Света Тројица преко царства које нам (од Ње) даровано поставља те за Архиепископа Константинограда, Новог Рима и патријарха васељене” [Зизикин 2007: 116]. Цар је ово чинио као заштитник и покровитељ Цркве. Још је нови патријарх од цара добијао „најбољег коња” и цар је свога сина слао у патријархову пратњу [Зизикин 2007: 117].

ДУШАНОВ ЗАКОНИК О ОДНОСУ ИГУМАН–КТИТОР

Што се тиче средњовековне српске државе и њеног правног поретка видимо да Душанов законик итекако води рачуна о надлежности настојатеља, односно игумана манастира и њихових ктитора. У Законику ктитор се помиње два пута. Тако чл. 28 када говори о помагању сиромашних, манастир је дужан да то чини, „да се хране убоги, како је писано за ктитора” [Душанов законик 1986: 23]. У случају да то изостане одговорност је директно сносио игуман и он је „одлучиван од сана”, односно, лишаван је чина и звања [Душанов законик 1986: 23]. Из ове одредбе Душановог

законика јасно произилази да је обавеза манастира да помаже сиромаше, уствари, пропис и заповест ктитора манастира коју игуман само спроводи у дело.

Уколико то не чини, он уствари на првом месту не поштује вољу ктитора, односно оснивача манастира који је између осталих донео и ову одредбу. Душанов законик само на ниво општеобавезног државног закона подиже ову одредбу. Такође члан 35 Душановог законика, када говори о овлашћењу игумана да управља целокупном манастирском имовином, само понавља одредбе ктиторских повеља, „како пише хрисовуљ светих ктитора” [Душанов законик 1986: чл. 35]. Настојатељ манастира, уствари је само неко ко у руковођењу и управљању манастирском имовином спроводи у пракси вољу „светих ктитора”.

С друге стране, Душанов законик такође на нивоу обавезног закона за све поданике царства понавља пропис који већ постоји у манастирским повељама, односно ктиторским типцима „да се игуман у манастиру не поставља митом”. Законик прекршиоцима ове одредбе чак изриче и духовну санкцију, „да је проклет и онај који га је поставио” [Душанов законик 1986: чл. 13]. Дакле, постављање настојатеља манастира мимо прописа типика и одредби оснивача, заправо ктитора, има за последицу санкционисање и оних који су игумана на такав начин поставили као и уклањање тако постављеног игумана. Игуман је судећи по одредбама неколико чланова Душановог законика заузимао угледно место у целокупном друштвеном поретку, не само унутар црквене јерархије и поретка. Збацивање или уклањање игумана с његовог положаја предмет је опсервације и самог Законика. Вероватно се догађало да је игуман могао бити уклоњен са свог положаја од стране световних људи и високих државних чиновника. Зато се у Душановом закону каже да се игуман „не збацује без учешћа Цркве” [Душанов законик 1986: чл. 14], односно без знања и сагласности надлежног епископа.

Члан 28 Душановог законика понавља одредбу о обавези игумана да се стара о убогим, „да храни убоге”. Сем ових прописа који се тичу добротворне делатности манастира и њихових настојатеља, игумани су по Законику имали и судску власт над људима који живе на манастирским поседима. То су „црквени људи” [Душанов законик 1986: чл. 33] који су били обавезни у случају потребе, да судски поступак воде „пред својим игуманима”. Дакле, суд игумана био је легалан и законит и пуноважан као и сваки државни суд у Душановом царству.

Ових неколико одредби Душановог законика о игуманима и ктиторима само потврђује већ постојећу праксу о великој улози коју су управо имали манастири и њихови настојатељи. Корен таквог статуса и положаја у суштини лежи у ктиторском праву које Законик само потврђује. С друге стране, и у овом сегменту најбоље се и на најочигледнији начин прелама однос духовне и световне власти у Србији средњег века, заправо однос Цркве и државе.

Повеља цара Душана за манастир Светих Арханђела код Призрена такође садржи извесне елементе који одражавају већ одомаћену праксу

везану за положај и место игумана у ктиторским манастирима. Игуман у Светим Арханђелима се, по одредби хрисовуље „поставља онде од киновије, кога изабере патријарх и цар у договору са браћијом манастирском; ако ли се не нађе такав достојан, да се приведе из Хиландара” [Мишић и Суботин-Голубовић 2003: 141]. Одредба ове хрисовуље је слична пропису Студеничког типика. Владар, односно цар и црквени поглавар – патријарх, бирају игумана у Светим Арханђелима. Занимљиво је да ако нема достојног монаха у самом манастиру, кандидат за игумана довођен је из манастира Хиландара. Ктитор манастира је цар који штити манастирску слободу прописом да манастир „не буде архиепископије, ни митрополије, ни епископије, само игуманије за општежилиште монаха” [Мишић и Суботин-Голубовић 2003: 119].

ЗАКЉУЧАК

Српски манастири посвећени Пресветој Богородици – Хиландар и Студеница – унутрашњи (духовни) живот регулишу према ктиторским уставима, чији је аутор Свети Сава који је био монах у оба манастира. У тим типцима, ктитори су стекли ктиторска права у односу на своје *кѣишѣирије*, и они су даље у односу с игуманима који руководе манастирима. Пракса ктиторског жезла која је уведена у манастир Хиландар прописима *Хиландарскоѣ ишѣиика* из 1200/1. године, није ништа друго, већ само следовање нечему што већ одавно постоји на Светој Гори. Дакле, видимо да се Свети Сава, када су у питању међусобни односи ктитора-дародавца и игумана, у својим типцима по овом питању поставља у духу древних монашких устава и правила. После Хиландарског и Студеничког типика, у средњовековној српској држави и њеном правном поретку Душанов законик такође води рачуна о надлежности настојатеља, односно игумана манастира и њихових ктитора. Овим радом објашњено је да је поводом оснивања новог манастира и поводом његовог уређења црквено предање веома експлицитно и децидно.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Душанов законик* (1986). Приредила Б. Марковић. Београд: Просвета и Српска књижевна задруга
- Матија Властар (2013). *Синѣаѣма*. Са српскословенског превела Т. Суботин-Голубовић, Београд: САНУ.
- Правила Святых Вселенских Соборов с толкованиями* (2000). Москва: Сибирская Благовозвонница.
- Свещѣени канони цркве* (2005). Превод са грчког и словенског епископа Атанасија умировљеног херцеговачког. Београд: Православни Богословски факултет; Цетиње: Митрополија црногорско-приморска; Српско Сарајево: Митрополија дабробосанска; Чикаго: Митрополија новограчаничка; Нови Сад: Епархија бачка; Требиње: Епархија захумско-херцеговачка и приморска и Манастир Тврдош.
- Свети Сава (1986). *Сабрани сѣиси*. Приредио Д. Богдановић. Београд: Просвета и Српска књижевна задруга, књ. 2.

- Сѣиси свейѡѡа Саве и Сѣевана Првовенчаноѡа* (1939). Предео Л. Мирковић, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.
- Студенички типик (1986). У: Свети Сава: *Сабрани сѣиси*. Приредио Д. Богдановић. Београд: Просвета и Српска књижевна задруга, књ. 2: 86–111.
- Теодосије Хиландарац (1860). *Живоѡ свейѡѡ Саве*. Београд: Ђ. Трифуновић, фототипско издање (1973).
- Хиландарски типик (1986). У: Свети Сава: *Сабрани сѣиси*. Приредио Д. Богдановић. Београд: Просвета и Српска књижевна задруга, књ. 2: 43–86.
- Ангелопулос, Атанасије (1997). *Монашка заједница Свейѡе Горе: исѡорија, ѡиѡик, живоѡи*. Предео с грчког М. Саиловић. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар.
- Живојиновић, М. (1998а). Оснивање манастира Хиландара. У: Г. Суботић, прир.: *Манасѡиѡир Хиландар*. Београд: САНУ.
- Живојиновић, Мирјана (1998б). *Исѡорија Хиландара. 1, Од оснивања манасѡиѡира 1198. до 1335. год.*, Београд: Просвета.
- Зизикин, Михаил Валеријанович (2007). *Паѡиријарх Никон: Њеѡве државне и канонске идеје*, том 1, предео с руског М. Радовановић, Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке.
- Марковић, Василије (1925). Ктитори, њихове дужности и права. *Прилози за књижевносѡѡ, језик, исѡорију и фолклор*, књига 5: 100–125.
- Максимовић, Ј. (1998). Духовни живот на Атосу. У: Г. Суботић, прир.: *Манасѡиѡир Хиландар*. Београд: САНУ.
- Милаш, Никодим (1888). Основатељско право у православној Цркви. *Исѡина*, 8: 337–348.
- Милаш, Никодим (1896). *Правила ѡправославне цркве с ѡумачењима*, књ. 2, Нови Сад: Наклада књижаре А. Пајевића.
- Милаш, Никодим (1902). *Православно црквено ѡправо: ѡо оѡћим црквено-ѡравним изворима и ѡосебним законским наредбама које важе у ѡојединим авѡокефалним црквама*, Мостар: Издавачка књижарница Пахера и Кисића.
- Мишић, Синиша и Тајјана Суботин-Голубовић (2003). *Свейѡоарханђеловска хрисовуља*, Београд: Историјски институт.
- Новаковић, Стојан (1912). *Законски сѡоменици срѡских држава средњеѡа века*. Београд: Српска краљевска академија.
- Папахрисанту, Дионисија (2003). *Аѡонско монашѡиво: Почеци и орѡанизација*. Предео с грчког С. Јакшић. Београд: Друштво пријатеља Свете Горе Атонске.
- Петровић, М. (1986). Црквенодржавна идеологија Светога Саве у Студеничком типикѡу, *Осам векова Сѡуденице*: Зборник радова, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 75–98.
- Петровић, М. (1993). Положај и права византијског цара у Цркви. *Градац*, 110: 78–84.
- Поповић, Радомир (2007). *Срѡска Црква у исѡорији*, Београд: Академија Српске православне цркве за уметности и конзервацију.
- Тарановски, Теодор (2002). *Исѡорија срѡскоѡ ѡправа у Немањѡћкој држави*, Београд: Лирика.
- Троицки, Сергеј (1935). *Кѡѡѡорско ѡправо у Византији и у Немањѡћкој Србији*, Београд: Српска Краљевска Академија.

ATTITUDES OF FOUNDERS AND ABBOTS TO HILANDAR
AND STUDENICA TYPICONS OF ST SAVA

by

RADOMIR POPOVIĆ

University of Belgrade, Orthodox Christian Theology Department
Mije Kovačevića 11b, Belgrade, Serbia
radomir.popovic@live.com

SUMMARY: Internal (spiritual) life in Serbian medieval monasteries dedicated to the Theotokos – Hilandar and Studenica, is regulated according to *typikon* of the monastery, written by Saint Sava, who was a monk at the monasteries. In these Typikons, founders gained their rights in relation to their *monasteries*, and they are still in relation to the abbots (*hygoumenos*) of the monasteries. Practice scepter of the founder of the monastery that was introduced in Hilandar Monastery Typikon from 1200/1, is nothing but the tradition that had long existed in Mount Athos. So St Sava traditionally refers to the relations abbot–founder in the Serbian monasteries at the beginning of the 13th century. Besides Typicons of Hilandar and Studenica, in the medieval Serbian state and its legal order, *Dušan's Code* also dealt with the jurisdiction of founder of the monastery, and with relations between abbot of the monastery and its founder. This paper explained that during the establishment of a new monastery, church tradition was very explicit and clear regarding its organization.

KEYWORDS: Dušan's Code, Hilandar, Studenica, St Sava, Typicon